

В.Г. Лісогор

старший викладач кафедри криміналістики
Юридичної академії МВС України

ТАЄМНИЦЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА: ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Аналіз наукових джерел із кримінального процесу, криміналістики показує, що в юридичній літературі під час розгляду питань, пов'язаних зі слідчою діяльністю, широко використовуються такі терміни, як «слідча таємниця», «таємниця слідства», «таємниця розслідування», «таємниця досудового (попереднього) слідства», що є синонімами. Це питання висвітлювалося у працях Т.В. Авер'янової, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О.Д. Бойкова, І.О. Биховського, В.Є. Даліна, А.В. Дулова, І.О. Копилова, В.С. Кузьмічова, В.П. Лаврова, О.М. Ларіна, Є.Д. Лук'янчикова, М.А. Михайлова, П.Д. Нестеренка, І.Л. Петрухіна, М.В. Салтєвського, І.В. Смолькової та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 16; 12]. Зазначені терміни зустрічаються у нормативно-правових актах [13], також вони застосовуються працівниками-практиками правоохоронних органів [20; 19], їх ми знаходимо на сторінках періодичної преси [7; 8; 9].

У той же час термін «таємниця досудового слідства» не використовується у чинному кримінально-процесуальному та кримінальному законодавстві України. У статтях 121 КПК і 387 КК України йдеться про дані досудового слідства (дівнання).

Так, у частині 1 ст. 121 КПК України передбачено: «Дані досудового слідства можна оголосити лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим».

У частині 1 ст. 387 КК України від 5 квітня 2001 р. указано: «Розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила дівнання чи досудове слідство, даних досудового слідства чи дівнання...».

Оскільки в зазначеному законодавстві використовується поняття «дані досудового слідства», то з'ясуємо співвідношення між останніми та таємницею досудового слідства.

У словниках під даними розуміються відомості, показники, що характеризують кого-небудь або що-небудь, які служать для будь-яких висновків, рішень [15, с.490; 14, с.139].

Ю.В. Александров зазначає, що даними попереднього слідства, про які йдеться у ст. 181 КК України (кодекс 1960 р. – В.Л.), є відомості, зібрані у ході провадження попереднього слідства чи дівнання, які містяться у протоколах, постановах або інших документах, що є у справі [18, с. 723].

Т.М. Телега до даних, які не підлягають розголошенню, відносить «...фактичні дані, що містяться у показах свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених і т.д., протоколах інших слідчих дій, висновку

експерта» [17, с. 38].

Аналізуючи наведене, можна зробити висновок, що дані досудового слідства – це фактичні дані, які певним чином закріплено у процесуальних документах.

Але під час здійснення слідчої діяльності інформація, яка має важливе значення для даної діяльності та встановлення істини у кримінальній справі, на окремих етапах розслідування може ще й не мати певного процесуального закріплення або вона зовсім не набуде такого оформлення, а можливо ще не пізнана тощо. Таке значення може мати, наприклад, інформація про виявлених свідків, місця приховання викрадених речей і т.ін. Тобто ця інформація виходить за межі даних досудового слідства. У зв'язку з цим на зазначену інформацію не розповсюджуються вимоги щодо розголошення даних досудового слідства, що може призвести до вельми негативних наслідків для процесу розслідування, а також для осіб, залучених до сфери кримінального судочинства.

Для запобігання цим негативним наслідкам виникає потреба у збереженні у таємниці певної інформації, отриманої у ході слідства, тобто дотримання таємниці досудового слідства.

У юридичній літературі, незважаючи на широке використання терміна «таємниця досудового слідства», було лише декілька спроб дати визначення цього поняття.

Так, В.П. Лавров під таємницею досудового слідства розуміє «...відомості, що мають значення для правильного вирішення справи та встановлені розслідуванням, розголошення яких може призвести до втрати доказів, уникнення злочинцем відповідальності, перешкодити відшкодуванню шкоди, конфіскації майна або іншим чином завадити здійсненню правосуддя» [10, с. 81]. Як підкреслює автор, це поняття подається у криміналістичному аспекті.

«Слідча таємниця, – зазначає С.Д. Ігнатов, – це обмежені строком попереднього слідства відомості, які мають, на думку слідчого, належність до обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, яка перебуває у його провадженні, приховувані від інших, відомі не всім, можливо не пізнані, які можуть бути розголошені до суду тільки суворо з дозволу слідчого» [6, с.257].

Визначення, запропоноване автором, на нашу думку, відображає саме процесуальну сутність таємниці досудового слідства.

Питання про недопустимість розголошення відомостей, що становлять таємницю досудового слідства, якнайтісніше пов'язано з проблемою дії гласності на досудовому слідстві. У цілому останнє є діяльністю гласною, тобто воно проводиться в офіційно встановленій процесуальній формі, у присутності визначеного кола осіб, тому таємниця досудового слідства має свої межі. Це означає, що певна інформація у кримінальній справі не належить до такої, що становить таємницю досудового слідства.

Для визначення співвідношення таємниці досудового слідства з принципом гласності слід уточнити предмет першої.

О.Д. Бойков вважає, що він «...може бути обмежений доказовою інформацією та слідчими версіями, які потребують перевірки, а також тактичною інформацією, що стосується умов збирання доказів (наприклад, об'єкт, мета та час майбутнього обшуку).

У слідчу таємницю, як правило, не повинні входити відомості про факт учиненого злочину, його наслідки та осіб, стосовно яких порушено кримінальну справу чи відбулось пред'явлення обвинувачення.

Граничним строком зберігання слідчої таємниці (що також важливо для забезпечення гласності) має бути визнаний момент закінчення розслідування та ознайомлення обвинуваченого з усіма матеріалами справи» [3, с. 8].

З.В. Макарова зазначає, що предмет слідчої таємниці становить не тільки доказова інформація, слідчі версії та тактична інформація, що стосується умов збирання доказів (як це вважає О.Д. Бойков), а й інші матеріали, якщо це може зашкодити встановленню істини або порушити права і законні інтереси громадян. Слідча таємниця може мати місце тільки до закінчення розслідування й ознайомлення обвинуваченого та потерпілого з матеріалами справи. Після закінчення розслідування матеріали справи можуть розголошуватись без дозволу будь-кого з дотриманням правил розголошення відомостей, що становлять іншу (не слідчу) таємницю; ніяких «засекречувань» усієї справи, вилучення з неї тих чи інших матеріалів не допускається [11, с. 39].

Т.М. Телега вказує, «...що до відомостей, які не підлягають розголошенню на попередньому слідстві, можуть бути віднесені дані про порушення кримінальної справи та її просування, відомості про учасників у кримінальній справі та обставини, що стосуються їхньої життєдіяльності і т.д.» [17, с. 38–39].

Таким чином, межі таємниці досудового слідства окреслюються її предметом, який становить доказова інформація, слідчі версії, тактична інформація, що стосується умов збирання доказів, а також інші матеріали, якщо це може зашкодити встановленню істини або порушити права та законні інтереси громадян.

Таємниця досудового слідства може мати місце тільки до закінчення розслідування й ознайомлення обвинуваченого та потерпілого з матеріалами справи.

Резюмуючи вищевикладене, ми вважаємо за необхідне висловити ряд міркувань та пропозицій.

1. Вище вказувалося, що для слідчої діяльності важливою є не тільки інформація, яка закріплена у тих чи інших процесуальних документах (дані досудового слідства), а й інша інформація, яка була отримана у ході названої діяльності. Ці види інформації належать до такої, що становить таємницю досудового слідства, тобто поняття таємниці досудового слідства є більш широким, ніж поняття даних досудового слідства. Оскільки, як зазначалося, термін «таємниця досудового слідства» («слідча таємниця», «таємниця слідства», «таємниця розслідування») не використовується у чинному законодавстві, то, на нашу думку, існує по-

треба закріплення у чинному кримінально-процесуальному та кримінальному законодавстві України терміну «таємниця досудового слідства» і, виходячи з цього, у внесенні відповідних змін до Кримінально-процесуального та Кримінального кодексів України (у 2001 р. автором статті було направлено відповідні пропозиції з цього питання до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності). Ми пропонуємо відповідні статті у зазначених Кодексах викласти таким чином:

Стаття ____ . «Таємниця досудового слідства»

Таємниця досудового слідства – обмежені строком досудового слідства відомості, які мають, на думку слідчого, належність до обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, яка перебуває у його провадженні. Ці відомості можуть бути розголошені до суду тільки з дозволу слідчого у тому обсязі, в якому він визнає за можливе.

Слідчий зобов'язаний попередити свідків, потерпілого, позивача, відповідача, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, понятих, а також інших осіб, присутніх під час провадження слідчих дій, про обов'язок дотримання таємниці досудового слідства. Зазначені особи подають письмове зобов'язання не розголошувати без дозволу інформації, що становить таємницю досудового слідства.

Особи, винні у розголошенні інформації, що становить таємницю досудового слідства, несуть кримінальну відповідальність за статтею ____ Кримінального кодексу.

Вимоги даної статті розповсюджуються на органи дізнання.

Стаття ____ . «Розголошення таємниці досудового слідства»
Розголошення без дозволу слідчого або особи, яка провадила дізнання, інформації, що становить таємницю досудового слідства, особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати таку інформацію, –

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців.

Розголошення інформації, що становить таємницю досудового слідства, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником органу дізнання, оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи брала ця особа безпосередньо участь у досудовому слідстві чи дізнанні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність, –

карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть людини або інші тяжкі наслідки, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. На нашу думку, чітке законодавче окреслення меж таємниці досудового слідства, тобто визначення, яка інформація не підлягає розголошенню; до якого етапу (терміну) повинна не розголошуватися; стосовно яких осіб і в яких ситуаціях інформація повинна бути закритою сприятиме оптимізації та ефективності процесу розслідування, дотриманню прав і свобод громадян, буде спрямоване як на недопущення сваволі з боку органів слідства, так і недопущення втручання у процес розслідування. Як підкреслює І.В. Смолькова, «...надзвичайно важливо досягнути оптимальності поєднання гласності і таємниці у кримінальному процесі» [16, с.245].

Бібліографічні посилання

1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М., 1999.
2. Бахин В.П., Кузьмичев В.С., Лукьянчиков Е.Д. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел: Учеб. пособие. – К., 1990.
3. Бойков А.Д. Предмет и пределы гласности уголовного судопроизводства // Охрана прав граждан в уголовном судопроизводстве: Сб. науч. тр. / ВНИИ проблем укрепления законности и правопорядка. – М. 1989.
4. Быховский И.Е. Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий: Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук / Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности прокуратуры Союза ССР. – М., 1976.
5. Далин В.Е. Теоретические и организационные вопросы конспирации данных предварительного следствия // Организаторская деятельность по повышению качества следственной работы: Сб. науч. тр. / М-во внутр. дел СССР; Высш. следств. школа. – Волгоград, 1984.
6. Игнатов С.Д. Следственная тайна и ее пределы // Правовая реформа и проблемы ее реализации. – Краснодар, 1989.
7. Киевские ведомости. – 2000. – 23 мая.
8. Киевские ведомости. – 2000. – 1 июня.
9. Киевские ведомости. – 2000. – 26 сентября.
10. Лавров В.П. Проблема обеспечения следственной тайны в условиях развития демократии и гласности // Проблемы демократизации предварительного следствия: Сб. науч. тр. / Редкол.: Глазырин Ф.В. (отв. ред.) и др. – Волгоград, 1989.
11. Макарова З.В. Гласность уголовного процесса (концепция и проблемы развития): Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Челябинский гос. техн. ун-т. – Екатеринбург, 1996.
2. Михайлов М.А. Регулювання поширення інформації у процесі розслідування // Науковий вісник ДЮІ МВС України. – 2001. – № 3.
3. Наказ МВС України № 1100 від 31.10.2002 р. «Про вдосконалення організації діяльності органів досудового слідства».
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. д-ра филол. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. – Изд. 10-е, стер. – М., 1973.
5. Словарь русского языка: В 4-х т. – М., 1957. – Т. 1.
6. Смолькова И.В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе: Дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Иркутская гос. экон. акад. – Иркутск, 1998.
7. Телега Т.М. Обеспечение гласности в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / УАВС. – К., 1991.
8. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий (ответственные редакторы Яценко С.С., Шакун В.И.). – К., 1998.
9. Факты. – 2000. – 7 октября.
10. Человек и закон. – 2000. – № 1 (2).